

Сузан Фишер
Сједињене Америчке Државе

Кнез Павле Карађорђевић

Како је лако било у тим месецима политичких траума, у пролеће 1941, свалити кривицу на најдемократскијег монарха Балкана. И како је великим лидерима у то време суноврата и светског пожара било згодно искористити га као жртвеног јарца. Именовање ствари погрешим именима и проглашавање принца Павла кривим за оно што би и сами у истим околностима учинили служило је сврси и било добродошло да их ослободи сваке одговорности за оно што је снашло Југославију у Хитлеровим рукама. У најбољем случају, потцењивали су напоре принца Павла да сачува своју земљу и осигура опстанак своје нације; у најгорем, био је оцрњен због ствари које никада није ни рекао ни чинио. Време је, дакле, да се истражи то поглавље историје Другог светског рата када је Хитлер усмерио пажњу на последње упориште међу балканским земљама које је стајало на путу дуго прављеном плану освајања Русије - Југославију. Време је да буде сагледано у контексту тог времена.

Значи, Југославија је била последње упориште међу балканским земљама, и принц Павле је инсистирао на њеној неутралности до самог краја. Будимо потпуно јасни у том погледу. У марту 1941, Југославија је била последња преживела држава у Европи после свих муњевитих освајања и сурових кампања блиц-крига. А принц Павле је био лидер који је стајао пред њим на његовом путу у Русију. Како је војни историчар Ван Крефелд (Van Creveld) писао: „Стешњеној између Немачке, Италије, Мађарске и Бугарске - свима мање или више непријатељским - Југославији је једини пут био да се не меша у сукоб, али су њене симпатије, а нарочито симпатије војске и авијације, биле на страни савезника.“

Павле, образован у Енглеској и брачном везом у сродству с краљем Џорџом VI, није могао бити ништа друго него просавезнички настројен. Они који га жигосу као нацистичког симпатизера, или као човека који је напрасно променио страну, од прозападне ка пронемачкој, површно гледају на ствари и занемарују, као да не постоје, Павлов карактер и средину. Како би могао човек његовог сензибилитета да се приклони варварском, марширајућем демагогу који је уништавао све чега би се дотакао? Павлу су били одвратни како Хитлеров варваризам, тако и његово гледање на Словене као на нижу расу. Он је био човек негованог хуманизма, дубоко посвећен стварању мира и сарадње међу деловима своје разломљене земље. Југословенске верски и национално супротстављене групе велике силе су произвољно скриле у државу после Првог светског рата. И када је добио дизгине власти после убиства краља Александра 1934, био је решен да не следи Александров аутократски пут, већ да све стране буду заступљене у влади намесништва.

У међувремену је Хитлер попустио пред Павловим одбијањем да дозволи било немачке базе, било пролаз немачких трупа преко југословенске територије. Павлова је заслуга у томе што би Југославија била једина балканска држава без оваквих обавеза. Али иза сцене, британски тајни агенти су радили на преседану, „новини“ у дотадашњем току рата. Новина је било изазивање преврата у земљи

и слабљење Хитлеровог балканског бока. То је требало да се деси у исто време и са слањем британског експедиционог корпуса као помоћи Грчкој. Југославија је била савршена прилика за овај британски експеримент из домена државних преврата. Британци су играли на карту југословенског наслеђа после Првог светског рата, етничких подела и осетљивих унутрашњих „граница“.

Дилема с којом се Павле суочио била је изузетна. Павле и Срби су мрзели Немце, док су Хрвати били изразито пронемачки оријентисани. „Свет је био довољно упознат с традиционалним ратничким врлинама Срба. Али је знао мало о фаталној слабости те вишенационалне државе, слабости која је била последица међусобне мржње Срба и Хрвата. Те поделе су биле закрпљене споразумом умерених политичара обеју страна пред само избијање светског конфликта 1939.“

На крају се Павлов избор свео на следеће. Да спасе своју земљу потписујући пакт, који је у поређењу с осталим балканским земљама био пакт неутралности. Јер су Мађарска, Румунија и Бугарска, приступивши Тројном пакту, биле или у војном савезу с Немачком или дозвољавале гомилање трупа и војне транспорте преко своје територије. За принца Павла било је важно да немачки војни транспорти не пређу преко југословенске територије, нити да земља буде у некаквом војном савезу с Немачком.

Потпис на Пакт од 25. марта је најпре био потпис на документу који је осигуравао заштиту и преживљавање његове земље - сасвим изузетно када се упореди с оним што је Немачка захтевала од других земаља на Балкану.

Да су Британци знали да документ који је Хитлер ставио пред Павла уопште није био споразум о потпуном приступању Тројном пакту, већ споразум који није подразумевао ни војни савез, ни отварање државних граница за немачку војску, Павле не би био збачен, а земља би била поштеђена ратних страдања и ужасних патњи - можда чак и комунизма у годинама које су следиле. Али уместо тога, сазнавши да је Павле потписао нешто што није било више од пропагандног документа за Немце, Британци су звонили на узбуну и решили да се умешају, пуном паром. Идн је послао телеграм следеће садржине амбасадору Кембелу 24. марта: „Овим сте сада овлашћени да поступите по сопственом нахођењу и свим средствима која су вам на располагању како бисте покренули лидере и јавно мњење на спознају стања и на акцију којом би се суочили са ситуацијом. Имате моју дозволу да предузмете било које мере које сматрате одговарајућим, да бисте допринели промени владе или режима, чак и државним ударом...“

Документ који је Павле потписао није дозвољавао немачке војне транспорте кроз Југославију и није ни на који начин био војни савез. Међутим, у ковитлацу збивања после преузимања власти од стране мале групе српских официра које су водили Мирковић и Симовић, та чињеница, интересантно, није била објављена српском народу. Општенародне демонстрације су изазване на београдским улицама.

Нико није био свестан мајсторског потеза који је принц Павле повукао да би југословенски народ поштедео смрти и разарања, да би га поштедео онога кроз шта је пролазио остатак Европе, да би га спасао срамоте немачког права слободног пролаза кроз земљу - што су остале државе на Балкану морале да прихвате - и да би га спасао љаге војног савеза с најомраженијом фигуром тога доба.

На потезу су били пучисти.

Али, на конспиративном делању Британаца с Мирковићем и Симовићем,

двојицом водећих српских официра који су организовали државни удар с Британцима, лежала је одговорност за сва ужасна разарања која су уследила.

Черчил и Идн су отписали принца Павла као слабог и помирљивог. И ако је тако, тај „слаби“ и „помирљиви“ лидер је успео да натера Хитлера на попуштање као ниједан лидер пре њега. Уместо да буде захвално Павлу, српско становништво Београда није било обавештено о чињеницама. Није знало за храброст коју је испољио супротстављајући се Хитлеру, нити за меру његовог пожртвовања, јер је стварно имао осећање да потписује сопствену оставку. Нису знали да их је спасао било каквог немачког присуства, или савеза. Грађани Београда су изашли на улице да демонстрирају.

Понављам, кључне тачке његовог споразума с Хитлером биле су изостављене из новинских извештаја дан после Павловог потписивања пакта.

Свеједно, Хитлер није био заинтересован за освајање било Британије било Југославије, иако то нико није знао у то време. Његова велика визија, а то ће бити и његова пропаст, било је освајање Русије. А ипак, цео европски континент имао је у својој власти почетком 1941. када је Павле био изложен неуморном притиску да потпише срамотни Тројни пакт који би спасао Југославију сигурног уништења.

Шта би у тим истим околностима урадили Черчил или Идн, без британске империје и њене супериорне морнарице, без британске војске и авијације? Бити у положају принца Павла било је за њих незамисливо. Они су одрасли као деца једног другачијег света, сигурног света, слављеног света парламентарне демократије и скоро потпуне светске доминације. С њихове високе тачке гледишта, тако прожете супериорним осећајем моћи британске империје, Черчил и Идн могли су само да мисле на сасвим британски начин. Лако је судити о другима, поготово када се судови доносе ван контекста. Черчил није имао начина да просуђује деловање и мотиве некога попут принца Павла. Није могао да претпостави како је то бити Србин, Хрват или било која од југословенских националности, нити је могао да замисли последице масакра милион и по људи.

(Превео: Владимир Марјановић)